

Elżbieta Gudowska-Natanek*

Sąd Najwyższy jako organ władzy sądowniczej powołany do opiniowania projektów aktów normatywnych

**The Supreme Court as an authority of the judicial power
appointed to opinions on draft normative acts**

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: Sąd Najwyższy, opiniowanie projektów aktów normatywnych, parlament, legislacja, współdziałanie władz

Keywords: Supreme Court, issuing opinions on draft normative acts, parliament, legislation, cooperation of powers

Abstrakt: Sąd Najwyższy jest szczególnym organem władzy sądowniczej, który wykonuje określone zadania, nie tylko te zasadnicze wynikające z Konstytucji dotyczące sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz nadzorowania sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania, ale również szereg innych, ujętych w aktach prawnych niższego rzędu. W niniejszym artykule przeanalizowano jedno z jego ustawowych zadań polegające na opiniowaniu projektów ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy, a także innych projektów ustaw w zakresie, w jakim mają one wpływ na sprawy należące do właściwości SN. Celem opracowania jest zastanowienie się nad znaczeniem przyznanego Sądowi Najwyższemu zadania oraz w związku z tym udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy wyrażona w preambule Konstytucji zasada współdziałania władz znajduje odzwierciedlenie w procesie legislacyjnym, zwłaszcza gdy przedmiotem prac ustawodawczych są fundamentalne akty prawne dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Abstract: The Supreme Court is a special authority of the judicial power that executes defined tasks, not only the essential ones, arising from the Constitution, concerning an exercise the administration of justice and supervision of common and military courts

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8590-548X>, doktor nauk prawnych, Uniwersytet Jagielloński. E-mail: elzbieta.gudowska-natanek@uj.edu.pl

regarding judgments but also a number of others included in the lower-level acts. The article analyzes one of its statutory tasks consisting in issuing opinions on draft laws and other normative acts on the basis of which courts adjudicate and operate, as well as other draft laws to the extent that they affect matters within the jurisdiction of the Supreme Court. The purpose of this study is to consider the task assigned to the Supreme Court and in connection with this answer the question whether the principle of cooperation of powers expressed in the preamble of the Constitution is reflected in the legislative process, especially when the subject of legislative work are fundamental legal acts concerning the functioning of the judiciary.

Wprowadzenie

„My, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej [...] ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na [...] współdziałaniu władz”.

Wynikająca z Konstytucji tak sformułowana dyrektywa kooperacji władz publicznych nie jest bynajmniej nic nieznaczącym frazesem¹. Pociąga za sobą szereg różnych konsekwencji, z których najważniejsza sprowadza się do obowiązku działania na rzecz dobra wspólnego, gdzie stanowienie dobrego prawa jest niewątpliwie przykładem takiej aktywności.

W ciągu ostatnich lat dokonano w Polsce wielu obszernych nowelizacji ustroju sądownictwa, a niezgodność tych regulacji ze standardami konstytucyjnymi i europejskimi została podkreślona w licznych orzeczeniach i opisana tak w krajowych, jak zagranicznych publikacjach naukowych². Na tym tle rysuje się pytanie o podmioty odpowiedzialne za konstruowanie aktów

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.* (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej: *Konstytucja*.

² Między innymi: W. Sadurski, *Poland's Constitutional Breakdown*, Oxford 2019; P. Tuleja, *Ustrojowe znaczenie uchwały SN z 23.01.2020 r.*, «Państwo i Prawo» 2020, nr 10, s. 48–70; E. Gudowska-Natanek, P. Mikuli, G. Kuca, *Poland*, [w:] R. Albert, D. Landau, P. Faraguna, S. Drugda (red.), *2020 Global Review of Constitutional Law*, s. 239; P. Tuleja, *Geneza, rozwój i upadek sądownictwa konstytucyjnego w Polsce*, «Państwo i Prawo» 2022, nr 10, s. 254–275; P. Mikuli, M. Pach, *Disciplinary liability of judges: The Polish case*, [w:] P. Mikuli, G. Kuca (red.), *Accountability and the Law: Rights, Authority and Transparency of Public Power*, Routledge 2022, s. 63–79; R. Piotrowski, *Konstytucjonalizm „dobrej zmiany”*, «Państwo i Prawo» 2022, nr 10, s. 351–373; E. Gudowska-Natanek E., *Uchybienie godności urzędu sędziego jako podstawa odpowiedzialności dyscyplinarnej (artykuł recenzyjny)*, «Państwo i Prawo» 2023, nr 3, s. 136–146; wyrok TS z 19.11.2019 r., C-585/18; uchwała SN z 23.01.2020 r., BSA I-4110-1/20; wyrok TS z 2.03.2021 r., C-824/18; wyrok TS z 15.07.2021 r., C-791/19; wyrok TS z 6.10.2021 r., C-487/19; wyrok ETPC z 15.03.2022 r., 43572/18; uchwała SN z 2.06.2022 r., I KZP 2/22; wyrok SN z 26.07.2022 r., III KK 404/21; wyrok ETPC z 6.10.2022 r., 35599/20; wyrok SN z 19.10.2022 r., II KS 32/21.

normatywnych regulujących ustrój i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Wydaje się przy tym, że odpowiednią wiedzę z tego zakresu, popartą doświadczeniem, mają jedni z adresatów norm, jakimi pozostają sędziowie. Rozważenie podniesionych kwestii będzie możliwe poprzez analizę uprawnienia Sądu Najwyższego polegającego na opiniowaniu projektów aktów normatywnych oraz jego znaczenia w procedurze ustawodawczej w kontekście zaakcentowanej zasady współdziałania władz³.

Współdziałanie władz publicznych

Pojęcie współdziałania władz publicznych⁴ ujęte w tekście preambuły Konstytucji, stanowi – w rozumieniu sformułowanym przez TK – jedną z „podstawowych zasad organizujących życie wspólnoty państwowej”⁵. Jakkolwiek problematyczne wydaje się być pozadyskusyjne przyznanie normatywnego charakteru wyrażonej dyrektywie, to łącząc ją tak z zasadą podziału i równowagi władz (art. 10 ust. 1 Konstytucji), jak z zasadą dobra wspólnego (art. 1 Konstytucji)⁶, z pewnością nie można jej takiego waloru odebrać⁷. Warto zwrócić uwagę, że Trybunał Konstytucyjny w nawiązaniu do monteskiuszowskiego trójpodziału władzy przyjął, że

„rozdzielone władze nie są tym samym niezależnymi od siebie elementami ustroju państwa. Stanowią one w istocie rzeczy jedną konstrukcję, w ramach której obowiązane są współdziałać w celu zapewnienia rzetelności i sprawności instytucji publicznych”⁸.

Co zaś wydaje się być szczególnie istotne, nakaz ten

„zobowiązuje do wzajemnego poszanowania zakresu zadań konstytucyjnych organów państwa, ich kompetencji, nadto – do poszanowania godności urzędów i ich piastu-

³ Art. 1 pkt 4 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1904 ze zm.), dalej: u.s.n.

⁴ Według *Słownika Języka Polskiego* współdziałać to „działać wspólnie z kimś”, „przyczyniać się do czegoś razem z innymi czynnikami”, „o mechanizmach, narządach itp.: funkcjonować w powiązaniu z innymi”, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wsp%C3%B3%C5%82dzia%C5%82anie.html> (14.04.2023).

⁵ Wyrok TK z 11.05.2005 r., K 18/04.

⁶ Przepisy Konstytucji nie definiują pojęcia dobra wspólnego. Według M. Piechowiaka pojęcie to można odczytywać w następujący sposób: „Rzeczpospolita Polska jest sumą warunków życia społecznego umożliwiających i ułatwiających integralny rozwój wszystkich członków wspólnoty politycznej i tworzonych przez nich społeczności”, M. Piechowiak, *Komentarz do art. 1 Konstytucji RP*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, t. I, Warszawa 2016, s. 174.

⁷ Zob. W. Brzozowski, *Niezależność konstytucyjnego organu państwa i jej ochrona*, Warszawa 2016, s. 96–97.

⁸ Wyrok TK z 18.02.2004 r., K 12/03.

nów, wzajemnej lojalności, działania w dobrej wierze, informowania się o inicjatywach, gotowości do współdziałania i uzgodnień, ich dotrzymania i rzetelnego wykonywania. Zbieżność celów jako wyraz idei współdziałania jest konsekwencją fundamentalnej zasady ustrojowej, wyrażonej w art. 1 Konstytucji⁹.

W efekcie tak wyrażony niepodważalny nakaz współdziałania władz publicznych należy rozumieć w ten sposób, że jest on jednym z rudymentów demokratycznego państwa prawnego. Skoro tak, to należałoby ponadto przyjąć, że omawiana zasada dotyczy nie tylko relacji między organami władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, ale *in genere* współdziałania wszystkich władz, a zatem wszelkich podmiotów publicznych, które trudno definitywnie zaklasyfikować w ramach art. 10 Konstytucji¹⁰.

Konstytucja nie określa ani zasad, ani sposobu współdziałania, a wyłącznie nakłada na władze obowiązek współpracy mający swoje uzasadnienie tak w konieczności działania na rzecz dobra wspólnego jakim jest Rzeczypospolita, jak również zapewnienia rzetelnego i sprawnego funkcjonowania organów, które to jednocześnie jednak mieści się w pojęciu dobra wspólnego. Nie budzi przy tym wątpliwości, że metody osiągnięcia założonego celu mogą być różne i zmienne w zależności od podjętego przedsięwzięcia¹¹. Z kolei zastanawiając się nad formami współdziałania, trzeba stwierdzić, że z natury rzeczy mają one różną siłę swojego oddziaływania, czasami stanowiąc przeszkodę współpracy, która jest nie do pokonania (np. odmowa wyrażenia zgody przez jeden z podmiotów). Z punktu widzenia niniejszego opracowania za interesującą należy uznać podstawową formę, jaką pozostaje opiniowanie aktów normatywnych¹².

Opiniowanie aktów normatywnych przez SN

Mocą art. 175 Konstytucji zdecydowano, że Sąd Najwyższy, obok sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych, sprawuje w Rzeczypospolitej Polskiej wymiar sprawiedliwości¹³. Sprawowanie wymiaru

⁹ Postanowienie TK z 20.05.2009 r., Kpt 2/08.

¹⁰ P. Sarnecki, *Funkcje i struktura parlamentu według nowej Konstytucji*, «Państwo i Prawo» 1997, nr 11–12, s. 34. Por. M. Piechowiak, *Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Aksjologiczne podstawy prawa*, Warszawa 2020, s. 114.

¹¹ Zob. zdanie odrębne sędziego TK P. Tulei do postanowienia TK z 19.06.2012 r., SK 37/08.

¹² W. Brzozowski, *Współdziałanie władz publicznych*, «Państwo i Prawo» 2010, nr 2, s. 11.

¹³ „Sąd Najwyższy został usytuowany ponad tradycyjnym, dychotomicznym podziałem na sądy powszechne i sądy szczególne; jest w strukturze sądownictwa sądem o cechach wyjątkowych, co w sposób esencjonalny i semantycznie adekwatny oddaje jego nazwa – «najwyższy» (*supremus*), która jest nie tylko wyrazem uszanowania tradycji oraz potrzeby kontynuacji, lecz ma także głębokie uzasadnienie onomastyczne”

sprawiedliwości będące wyłączną domeną władzy sądowniczej, ściśle rzecz ujmując – sądów – oznacza wiążące rozstrzygnięcie sporów o prawo¹⁴. W przypadku SN dookreślenie zadania polegającego na sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości zostało ujęte w art. 1 pkt 1 u.s.n., w świetle którego SN jest organem władzy sądowniczej, powołanym do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez:

- a) zapewnienie zgodności z prawem i jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych i sądów wojskowych przez rozpoznawanie środków odwoławczych oraz podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne,
- b) kontrolę nadzwyczajną prawomocnych orzeczeń sądowych w celu zapewnienia ich zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej przez rozpoznawanie skarg nadzwyczajnych¹⁵.

Konstytucja wskazuje oprócz tego na inne funkcje SN, podkreślając tym równocześnie wyjątkową rolę i pozycję sądu. Według art. 183 Konstytucji Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania (nadzór o charakterze judykacyjnym), co wyraźnie wyróżnia SN na tle innych sądów, a także wykonuje inne czynności określone w Konstytucji i ustawach. Te inne czynności wynikają z art. 1 u.s.n., gdzie obok wspomnianego już sprawowania wymiaru sprawiedliwości doprecyzowano, że SN jest organem władzy sądowniczej powołanym do rozpoznawania spraw dyscyplinarnych; rozpoznawania protestów wyborczych, stwierdzania ważności wyborów, rozpoznawania protestów przeciwko ważności referendum ogólnokrajowego i referendum konstytucyjnego oraz stwierdzania ważności referendum; opiniowania projektów aktów normatywnych; a także wykonywania innych czynności określonych w ustawach.

W związku z tym należy przyjąć, że opiniowanie przez SN projektów ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy, a także innych projektów ustaw w zakresie, w jakim mają one wpływ na sprawy należące do właściwości Sądu Najwyższego¹⁶ dotyczy zatem nie tylko kwestii ściśle związanych z orzekaniem i funkcjonowaniem sądów (przepisy ustrojowe, materialne, proceduralne), ale też spraw dyscyplinarnych, wyborczych i innych, które wynikają z ustaw. Tak uregulowany zakres przedmiotowy

– J. Gudowski, *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spojrzenie sędziego cywilisty)*, «Przegląd Sądowy» 2015, nr 11–12, s. 21.

¹⁴ Tak TK w wyroku z 1.12.2008 r., P 54/07.

¹⁵ Szerzej K. Szczucki, *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 35–38.

¹⁶ W poprzednim stanie prawnym SN był uprawniony do opiniowania projektów ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy, a także innych ustaw w zakresie, w którym uznawał to za celowe (ustawa o SN z 23.11.2002 r.), co czyniło kompetencje sądu w porównaniu z aktualną zdecydowanie szerszą.

zadania SN jest szeroki, przez co jednoznaczne określenie aktów normatywnych, które nie mieszczą się w jego kompetencji, jest bardzo trudne.

Z art. 1 pkt 4 u.s.n. wynika, że to Sąd Najwyższy opiniuje projekty aktów normatywnych. Uszczegółowienie kwestii realizacji zadania zawarto w § 4 pkt 6 regulaminu SN w związku z art. 14 § 1 pkt 8 u.s.n. wskazując, że Pierwszy Prezes SN wykonuje czynności określone ustawą o SN, innymi powszechnie obowiązującymi przepisami prawa, w tym niniejszym rozporządzeniem, w szczególności przedstawia właściwym organom opinie o projektach ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy, a także innych projektach ustaw w zakresie, w jakim mają one wpływ na sprawy należące do właściwości Sądu Najwyższego¹⁷. Z przywołanego przepisu wyczytać można jedynie, że Pierwszy Prezes SN jest zobowiązany przedstawić opinie o projektach aktów normatywnych. Regulacja nie rozstrzyga, czy podmiot ten ma sporządzić określoną opinię, bądź czy winien to uczynić sam lub współdziałając z innym podmiotem. Brak doprecyzowania nasuwa pytanie o procedurę opracowywania opinii, a w efekcie o odpowiedzialność za jej treść.

Według § 56 ust. 1 r.s.n. Biuro Studiów i Analiz Sądu Najwyższego wykonuje w szczególności zadania związane z pełnieniem przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego oraz Sąd Najwyższy funkcji związanych z pieczęcią nad zgodnością z prawem i jednolitością orzecznictwa sądów powszechnych i wojskowych oraz oceną spójności i jednolitości prawa stosowanego przez sądy, a także sporządza projekty opinii, o których mowa w § 4 pkt 6. Tak sformułowane kompetencje prowadzą z kolei do pytania o to, kto tworzy wspomniane Biuro, które przygotowuje projekt opinii. W świetle § 60 ust. 1 r.s.n. Biuro Studiów i Analiz SN składa się z członków tego Biura, pracowników administracyjnych i obsługi¹⁸. Członkiem Biura może być sędzia SN w stanie czynnym lub w stanie spoczynku; sędzia sądu powszechnego lub wojskowego delegowany do pełnienia innych czynności w SN; osoba, która złożyła egzamin sędziowski lub prokuratorski albo ma kwalifikacje do zajmowania stanowiska sędziego lub stopień naukowy doktora nauk prawnych. W zasadzie wynika z tego tylko tyle, że członkami Biura są osoby z określonymi kwalifikacjami¹⁹. Zważywszy, że przepisy nie precyzują szczegółów prac nad opinią, trudno jest określić, kto jest autorem stanowiska SN.

¹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14.07.2022 r. – Regulamin Sądu Najwyższego (Dz.U. poz. 1489), dalej: r.s.n.

¹⁸ Biurem Studiów i Analiz SN kieruje Dyrektor, a pracami działów – w razie potrzeby ich wyznaczenia – naczelnicy.

¹⁹ Szczegółowy zakres czynności Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego oraz jego strukturę określa zarządzenie Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego w sprawie regulaminu Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego (§ 61 r.s.n.).

Przygotowany projekt opinii Biura Studiów i Analiz SN przekazywany jest Pierwszemu Prezesowi SN, który to przedstawia opinię aktu normatywnego właściwym organom (§ 4 pkt 6 r.s.n.)²⁰. Ustawa nie konkretyzuje, żeby udział w opiniowaniu brali sędziowie SN, ani tym bardziej, czy ich głos stanowi większość, czy mniejszość sędziów w stanie czynnym SN, mimo iż zasadnicza treść art. 1 pkt 4 u.s.n. wyraża, że to Sąd Najwyższy opiniuje projekty. Śledząc pozostałe regulacje u.s.n. należy dojść do przekonania, że nie zdecydowano się nadto by organ SN jakim jest Zgromadzenie Ogólne Sędziów SN był odpowiedzialny za sporządzenie opinii, czy konsultacje projektu opinii²¹. Jakkolwiek podmiotem, który mógłby wziąć udział w opiniowaniu jest niewątpliwie Kolegium SN. Ta fakultatywność płynie z treści art. 22 u.s.n. wskazującego, że Kolegium SN przygotowuje stanowisko w sprawach związanych z działalnością Sądu Najwyższego oraz współdziała z Pierwszym Prezesem Sądu Najwyższego w celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania Sądu Najwyższego²². W rezultacie Kolegium SN jest władne przygotować stanowisko co do projektu aktu normatywnego, ale jego stanowisko nie jest wiążące dla Pierwszego Prezesa SN (z tą jednak uwagą, że przewodniczącym Kolegium SN jest Pierwszy Prezes SN)²³. Warto też zaznaczyć, że z art. 22 § 2 pkt 1 u.s.n.

²⁰ Warto odnotować, że Pierwszy Prezes SN jest powoływany przez Prezydenta RP na sześcioletnią kadencję spośród 5 kandydatów wybranych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów SN. Zgromadzenie Ogólne Sędziów SN, które tworzą wszyscy sędziowie SN w stanie czynnym dokonuje wyboru 5 kandydatów na stanowisko Pierwszego Prezesa SN i przedstawia ich Prezydentowi RP. Przedstawienie Prezydentowi RP określonych kandydatów na stanowisko Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego powinno przybrać formę uchwały organu kolegiального jakim jest Zgromadzenie Ogólne Sędziów SN. Zob. W. Wróbel, *Konstytucyjna kompetencja Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Najwyższego do przedstawienia Prezydentowi kandydatów na stanowisko Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego*, «ePalestra» 2020, <https://palestra.pl/pl/e-palestra/8/2020/konstytucyjna-kompetencja-zgromadzenia-ogolnego-sedziow-sadu-najwyzszego-do-przedstawienia-prezydentowi-kandydatow-na-stanowisko-pierwszego-prezesa-sadu-najwyzszego> (14.04.2023).

²¹ Jakkolwiek z art. 17 § 1 pkt 3 u.s.n. wynika, że do kompetencji Zgromadzenia Ogólnego Sędziów SN należy rozpatrywanie innych spraw z inicjatywy Pierwszego Prezesa SN, Prezesa SN, Kolegium SN lub co najmniej 5 sędziów SN. Taka kompetencja pozwala na pochylenie się nad projektem aktu normatywnego przez wskazane gremium, gdyby wystąpiono do niego z taką prośbą.

²² Kolegium Sądu Najwyższego tworzą Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezesi Sądu Najwyższego oraz sędziowie wybrani przez zgromadzenia sędziów izby Sądu Najwyższego na okres 3 lat.

²³ Przykładem współdziałania Pierwszego Prezesa SN z Kolegium SN jest art. 14 § 1 pkt 6 u.s.n., według którego Pierwszy Prezes SN kieruje pracami Sądu Najwyższego i reprezentuje Sąd Najwyższy na zewnątrz, w szczególności określa, po zasięgnięciu opinii Kolegium Sądu Najwyższego, w drodze zarządzenia, regulamin Kancelarii Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, organizację i zakres działania sekretariatów sądowych oraz innych jednostek administracyjnych w Sądzie Najwyższym, regulamin Biura Studiów

wynika, że Kolegium SN opiniuje projekty aktów prawnych. Ustawodawca nie mniej dookreślił, że opiniowanie dotyczy projektów aktów, o których mowa w art. 4 (regulamin SN), art. 14 § 1 pkt 6 (regulamin Kancelarii Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, organizacja i zakres działania sekretariatów sądowych oraz innych jednostek administracyjnych w Sądzie Najwyższym, regulamin Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego, regulamin pracy i wynagradzania pracowników Sądu Najwyższego niebędących sędziami) oraz art. 98 § 2 (regulamin Kancelarii Pierwszego Prezesa SN, regulamin Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego), a zatem przepis ten nie odnosi się do aktów normatywnych ujętych w art. 1 pkt 4 u.s.n.

Analizując przedmiotowe regulacje należy stwierdzić, że ustawodawca nie zdecydował się, by Pierwszy Prezes SN przedstawiał opinie do projektu aktu normatywnego po uzgodnieniu, czy zasięgnięciu opinii innego organu SN. W przepisach nie ma także wzmianki o udziale sędziów SN w opiniowaniu, oczywiście z tym rozróżnieniem, że członkiem Biura Studiów i Analiz SN, które sporządza projekt opinii może być sędzia (SN, powszechnego, wojskowego). Jakkolwiek Biuro przygotowuje projekt opinii, ale nic nie stoi na przeszkodzie, żeby projekt opinii został zmodyfikowany częściowo bądź całkowicie przez Pierwszego Prezesa SN i był w istocie wyłącznie jego stanowiskiem.

Zdaje się więc, że w ten sposób ukształtowane przepisy mogą wprowadzać w błąd, że przedstawione stanowisko jest stanowiskiem wszystkich sędziów SN. W rzeczywistości może się okazać, że sędziowie SN mają diametralnie różne spojrzenie na zaprezentowaną przez Pierwszego Prezesa SN opinię, niejednokrotnie dostrzegając w niej sprzeczność z najwyższym prawem.

Nowelizacje ustroju sądownictwa

Opinie SN nie mają żadnej mocy prawnie wiążącej, pełnią tylko funkcję konsultacyjno-doradczą, co oznacza, że jedynie wola uczestników procesu legislacyjnego może wpłynąć na uczynienie użytku z analizy prawnej projektu aktu normatywnego zaprezentowanej przez SN.

Przedstawione powyżej uwagi teoretyczne warto zestawić z analizą opinii trzech istotnych projektów ustaw sądowych. Będą to projekty zasadnicze, powszechnie komentowane przez środowisko prawnicze, w głównej mierze dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów. Ich wybór podyktowany jest znaczeniem owych projektów, a w konsekwencji uchwalonych na ich pod-

i Analiz Sądu Najwyższego, a także regulamin pracy i wynagradzania pracowników Sądu Najwyższego niebędących sędziami.

stawie ustaw. Odniesienie się do tak fundamentalnych zagadnień ma na celu zaprezentowanie w tym zakresie postawy władzy publicznej. Z kolei zwrócenie uwagi tylko na rozstrzygające konstatacje opiniującego oraz efekty legislacji bądź jej przewidywalne skutki w przypadku procedury trwającej, pozwolą wyciągnąć pewne wnioski, które zostaną ujęte w ostatniej części opracowania.

Pierwszy przykład stanowi poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw²⁴, wniesiony do Sejmu RP 12 grudnia 2019 roku, dotyczący szeregu kwestii, w tym odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, statusu i obowiązków sędziego, samorządu sędziowskiego, organów sądów, czy procedury powoływania Pierwszego Prezesa SN²⁵.

Do zasadniczych tez pochodzących z opinii SN przedłożonej przez Pierwszą Prezes Sądu Najwyższego Małgorzatę Gersdorf należy zaliczyć następujące:

„skutki, do których wywołania dąży Projektodawca, pozostają w sprzeczności z zasadą pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej nad prawem krajowym, która to zasada stanowi fundament dorobku prawnego Unii (*acquis communautaire*) [...] Sprzeczność pomiędzy prawem polskim, a unijnym, jaką Projektodawca zamierza wywołać, z dużym prawdopodobieństwem prowadzić będzie do wszczęcia przez instytucje Unii Europejskiej procedury o stwierdzenie uchybienia zobowiązaniom wynikającym z traktatów, a w dłuższej perspektywie do konieczności opuszczenia Unii Europejskiej”²⁶,

„warunkiem *sine qua non* stwierdzenia, czy zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów są realizowane, a standard prawa do sądu wynikający z art. 45 ust. 1 oraz art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności jest zrealizowany, niezbędna jest weryfikacja konstytucyjności postępowania nominacyjnego sędziów Sądu Najwyższego oraz sędziów sądów powszechnych. W szczególności ocena zgodności z Konstytucją aktualnego statusu Krajowej Rady Sądownictwa, w zakresie dotyczącym przede wszystkim sposobu kreowania jej składu oraz trybu funkcjonowania. Aktualnie sposób ukształtowania Krajowej Rady Sądownictwa należy uznać za niezgodny z Konstytucją, co szerzej uzasadniano już w licznych opiniach, w tym także opiniach SN”²⁷,

„wprowadzenie ustawowego zakazu kwestionowania umocowania sądów i trybunałów, konstytucyjnych organów państwowych oraz organów kontroli o ochrony prawa pozostaje także w sprzeczności z prawem Unii Europejskiej”²⁸,

²⁴ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=69> (14.04.2023).

²⁵ Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/6B49D-779FBC8AC63C12584D60053E858/%24File/69-002.pdf> (14.04.2023); Opinia Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/E2B0B84EC30503DDC-12584D4005E1C0E/%24File/69-003.pdf> (14.04.2023); Opinia Krajowej Rady Radców Prawnych, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/46D685A39596C65BC12584DA-002A1911/%24File/69-007.pdf> (14.04.2023).

²⁶ <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/540846EA076B449AC12584D30044939A/%24File/69-001.pdf> (14.04.2023), s. 2.

²⁷ Tamże, s. 12.

²⁸ Tamże, s. 16.

„opiniowany projekt ustawy zawiera również szereg regulacji zmieniających unormowania dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów [...] Wszystkie wprowadzone zmiany zasługują na jednoznacznie negatywną ocenę”²⁹,

„odnosząc się do przepisów regulujących procedurę obsady stanowiska Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego (dalej jako „PPSN”) należy dostrzec, że projektowane rozwiązania w szczególności art. 13a, zakłada podporządkowanie wewnętrznego procesu wyboru kandydatów na PPSN Prezydentowi RP, mimo że uprawnienie kreacyjne Prezydenta RP związane z obsadą stanowiska PPSN jest ograniczone do aktu powołania, spośród przedstawionych Mu kandydatów”³⁰.

14 lutego 2020 roku weszła w życie tak zwana ustawa kagańcowa, procedowana na podstawie wskazanego projektu³¹. Władza ustawodawcza nie wzięła pod uwagę krytycznej opinii SN. Ustawa wprowadziła między innymi odpowiedzialność dyscyplinarną sędziów za działania lub zaniechania mogące uniemożliwić lub istotnie utrudnić funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, za działania kwestionujące skuteczność powołania sędziego oraz za działalność publiczną niedającą się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów, a także zmieniła procedurę wyboru Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego poprzez wprowadzenie prawa zgłaszania kandydata na to stanowisko przez każdego sędziego SN oraz obniżenie kworum niezbędnego do jego wyboru³². Sprzeczność ustawy z prawem UE i Konstytucją jest niezaprzeczalna, zaś jej dotychczasowe skutki druzgocące dla kraju i obywateli.

Drugi przykład dotyczy prezydenckiego projektu ustawy o zmianie ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw³³, wniesiony do Sejmu RP 4 lutego 2022 roku, który dotyczył zmian w organizacji SN poprzez utworzenie Izby Odpowiedzialności Zawodowej i zniesienie Izby Dyscyplinarnej, a także korekty przesłanek odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów oraz wprowadzenia testu niezawisłości i bezstronności³⁴.

Do głównych twierdzeń pochodzących z opinii SN przedłożonej przez Pierwszą Prezes Sądu Najwyższego Małgorzatę Manowską należy zaliczyć następujące:

²⁹ Tamże, s. 20–21.

³⁰ <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/540846EA076B449AC12584D30044939A/%24File/69-001.pdf> (14.04.2023), s. 31.

³¹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000190> (14.04.2023).

³² Zob. A. Grabowski, B. Naleziński, *Konstytucyjne prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu w państwie pozornie praworządnym*, «Państwo i Prawo» 2020, nr 10, s. 25–47; W. Wróbel, *Izba Dyscyplinarna jako sąd wyjątkowy w rozumieniu art. 175 ust. 2 Konstytucji RP*, «Palestra» 2019, nr 1–2, s. 17–35.

³³ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2011> (14.04.2023).

³⁴ Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/6F-F628E003835627C12587FE005F3A86/%24File/2011-002.pdf> (14.04.2023); Opinia Krajowej Rady Radców Prawnych, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/6777F34A-96C514A5C12587FE005F5339/%24File/2011-001.pdf> (14.04.2023).

„inicjatywa Prezydenta RP zmierzająca do wyeliminowania wad systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, a tym samym uniknięcia paraliżu tego systemu, zasługuje więc na pełną aprobatę”³⁵,

„projekt zakłada, że sędzia Sądu Najwyższego nie będzie mógł odmówić ani kandydowania, ani orzekania w Izbie Odpowiedzialności Zawodowej. Rozwiązanie to wydaje się możliwe do zaakceptowania chociażby ze względów historycznych”³⁶,

„projekt zakłada stypizowanie nowego deliktu dyscyplinarnego w postaci odmowy wykonywania wymiaru sprawiedliwości – zarówno w przypadku sędziów Sądu Najwyższego (art. 1 pkt 30 projektu) jak i sędziów sądów powszechnych (art. 4 pkt 4 projektu) oraz wojskowych (art. 2 pkt 2 projektu). Projektowane uregulowanie nie budzi większych zastrzeżeń z punktu widzenia zasady określoności czynów zabronionych (art. 42 ust. 1 Konstytucji RP), stosowanej odpowiednio na gruncie odpowiedzialności dyscyplinarnej”³⁷,

„niejasna jest więc relacja projektowanego testu niezawisłości i bezstronności sędziego nie tylko do podstaw wniosku o wyłączenie sędziego na gruncie ustaw procesowych, lecz także obowiązujących przepisów ustawy o Sądzie Najwyższym, którą opiniowany projekt ma nowelizować. Kwestia zdaje się wymagać doprecyzowania”³⁸.

15 lipca 2022 roku weszła w życie ustawa wypracowana na podstawie powyższego projektu³⁹. Władza ustawodawcza w określonym zakresie uwzględniła w ustawie opinię SN do projektu. Ustawa spowodowała nie tylko likwidację dotychczas funkcjonującej Izby Dyscyplinarnej SN, którą zastąpiono Izbą Odpowiedzialności Zawodowej, z sędziami powołanymi przy udziale neo-KRS, co w dalszym ciągu pogłębia chaos prawny, ale także rozszerzyła podstawy odpowiedzialności dyscyplinarnej i dodała okoliczności, które nie stanowią deliktu dyscyplinarnego, zaś problem neo-KRS nie został w żaden sposób rozwiązany⁴⁰.

Ostatni przykład stanowi poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw⁴¹ wniesiony do Sejmu RP 13 grudnia 2022 roku, który dotyczy między innymi przekazania Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu kompetencji do orzekania w sprawach dyscyplinarnych sędziów SN, sądów powszechnych i sądów wojskowych, czy rozpoznawania wniosków o tzw. test niezawisłości i bezstronności. Projekt ten został określony przez projektodawców, jakoby miał czynić zadość zobowiązaniom wynikającym z decyzji Rady nr 9728/22 z 14.06.2022 roku skutkującym zapewnieniem

³⁵ <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/5ECA37FEC469E2AAC125880D006345AE/%24File/2011-003.pdf> (14.04.2023), s. 2.

³⁶ Tamże, s. 4.

³⁷ Tamże, s. 9.

³⁸ Tamże, s. 13.

³⁹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001259> (14.04.2023).

⁴⁰ Zob. M. Skwarcow, *Status prawny Izby Odpowiedzialności Zawodowej Sądu Najwyższego oraz test bezstronności sędziego – uwagi do ustawy z 9.06.2022 r.*, «Przegląd Sądowy» 2023, nr 1, s. 66–87.

⁴¹ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2870> (14.04.2023).

dostępu do środków finansowych pochodzących z Krajowego Planu Odbudowy (KPO)⁴².

Opinia SN co do projektu jest negatywna. Ze stanowiska przedłożonego przez Pierwszą Prezes Sądu Najwyższego Małgorzatę Manowską wynikają następujące tezy:

„Uwzględniając potrzebę wyeliminowania potencjalnych wątpliwości, na które wskazują projektodawcy, stwierdzić trzeba, że opiniowany projekt nie jest w ogóle w stanie ich usunąć. Jest wręcz przeciwnie. Nie dość, że projektowane rozwiązania są jednoznacznie niezgodne z Konstytucją RP, to z legislacyjnego punktu widzenia są niespójne i mają charakter fragmentaryczny”⁴³.

13 stycznia 2023 roku uchwalono ustawę procedowaną na podstawie wskazanego projektu. Władza ustawodawcza nie wzięła pod uwagę krytycznej opinii SN. Z kolei Prezydent RP 21 lutego 2023 roku skierował ustawę do Trybunału Konstytucyjnego, w trybie kontroli prewencyjnej. Trzeba jednoznacznie stwierdzić, że przypisanie Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu kompetencji do orzekania w przedmiocie odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów SN, sądów powszechnych, sądów wojskowych stoi w sprzeczności z art. 184 Konstytucji RP w związku z konstytucyjnym podkreśleniem odrębności pionów sądownictwa. Wprowadzenie takiego rozwiązania nie tylko od strony prawnej, ale też organizacyjnej spowoduje chaos i bez cienia wątpliwości będzie miało ujemny wpływ na zapewnienie jednostkom konstytucyjnego prawa do sądu.

Konkluzje

Celem niniejszego opracowania było rozważanie znaczenia przyznanego Sądowi Najwyższemu zadania, a także udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy wyrażona w preambule Konstytucji zasada współdziałania władz ma odzwierciedlenie w procesie legislacyjnym, zwłaszcza, gdy przedmiotem prac ustawo-

⁴² Zob. celne uwagi Autorów: M. Romańska, A. Cebera, J. Firlus, *Pozorowana reforma nie zapewni praworządności*, «Dziennik Gazeta Prawna» 2022, nr 245, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8614308,sad-najwyzszy-ustawa-o-sadzie-najwyzszym-kamienie-milowe-komisja-europejska.html> (14.04.2023) oraz kontynuacje rozważań: M. Romańska, A. Cebera, J. Firlus, *Kamienie nie są bliżej nawet o pół mili*, «Dziennik Gazeta Prawna» 2022, nr 249, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/861-8400,kamienie-milowe-ustawa-o-sadzie-najwyzszym-nowelizacja-ustawy-o-sadzie-najwyzszym-kpo.html> (14.04.2023); Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/80ABF4D9190528D0C125891800652F9C/%24File/2870-002.pdf> (14.04.2023).

⁴³ <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/50A13F03129F3340C125891A0027F70F/%24File/2870-003.pdf> (14.04.2023), s. 2.

dawczych są fundamentalne akty prawne dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Z powyższej analizy można wysunąć kilka wniosków.

Rzetelne przygotowanie projektu aktu normatywnego jest procesem długotrwałym, opartym o konieczność sięgnięcia do wiedzy najlepszych ekspertów w dziedzinie. Poza przedstawionymi uwagami, w tym tymi dotyczącymi nieścisłości co do autorstwa stanowiska SN, udział władzy sądowniczej w opiniowaniu aktów prawnych, głównie zaś tych dotyczących funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, należy uznać za nader istotny.

Z pewnością efektywność kooperacji między władzą sądowniczą a ustawodawczą w procesie legislacyjnym zależy od woli przedstawicieli legislatywy, a „każde współdziałanie, podobnie jak każda koegzystencja, może być albo pokojowe (ugodowe), albo konfrontacyjne (konfliktowe)”⁴⁴. Celne jest przy tym stwierdzenie, że

„Konstytucja określa zasady i podstawy prawne zadań, funkcji, kompetencji, reguł współpracy i ściśle uzależnionego współdziałania między organami państwa. Stosując Konstytucję trzeba także uwzględniać reguły nieunormowane w niej *expressis verbis*, które należą do istoty mechanizmu rządzenia państwem. Niepisane zasady i reguły mogą mieć charakter zwyczajów konstytucyjnych, utrwalonej praktyki działania czy też mogą być pochodną wykształconych w demokracjach kanonów kultury prawnej, zwłaszcza – konstytucyjnej”⁴⁵.

Zasięgnięcie opinii innej władzy jest słabszą formą współdziałania władz. Jak wskazał TK,

„opinia wyraża stanowisko podmiotu opiniującego. Jej treść nie jest prawnie wiążąca dla organu zasięgającego opinii. Opinia ma służyć wzbogaceniu przesłanek, na podstawie których organ decydujący podejmuje rozstrzygnięcie w kwestiach poddanych konsultacji”⁴⁶.

Przy takim układzie to wyłącznie wola uczestników procesu legislacyjnego może mieć znaczenie dla powodzenia odpowiednio ukształtowanego projektu aktu normatywnego. Ta wola zależy głównie zaś od czynników politycznych, które mogą skutecznie blokować pomysły korzystne dla kraju. W takich przypadkach wartości dialogu i porozumienia odchodzą na dalszy plan.

Niewykonanie zadania należącego do SN formalnie nie ma wpływu na procedurę legislacyjną. Zaś wykonanie może być zupełnie pominięte przez

⁴⁴ G. Kuca, *Próba wyróżnienia form i reguł współdziałania władz*, [w:] B. Przywora, A. Rogacka-Łukasik, K. Skotnicki (red.), *Z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwiecze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej*, Częstochowa 2022, s. 341.

⁴⁵ Postanowienie TK z 20.05.2009 r., Kpt 2/08.

⁴⁶ Wyrok TK z 7.11.2013 r., K 31/12.

prawodawcę nawet wtedy, gdy z treści wynikają ważne wnioski poparte wiedzą i doświadczeniem sędziów SN⁴⁷. Dlatego należy podzielić uwagę W. Brzozowskiego, że

„Konstytucja pełni w systemie politycznym różne funkcje, w tym doniosłą funkcję wychowawczą. Nie stanowi jednak remedium na patologiczne ambicje, żądzę władzy i chęć upokorzenia przeciwnika. Duch prawdziwie demokratycznej rywalizacji poskramia takie emocje, stawiając pytanie o granice konfrontacyjnego stylu uprawiania polityki”⁴⁸.

Niestety tak jest w przypadku aktualnego stanu prawnego dotyczącego wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza aspektu ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej przez sędziów.

W świetle powyższych przykładów należy stwierdzić, że opinia wydana na podstawie art. 1 pkt 4 u.s.n. może mieć różnorakie znaczenie. Gdy jest trafnie, rzetelnie i obiektywnie sporządzona i zostanie uwzględniona przy uchwalaniu ustawy – wpłynie na funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, co ma znaczenie dla realizacji szerokokorozumianego prawa do sądu. Z drugiej strony, jeśli taka opinia nie zostanie wykorzystana i akt prawny w swym pierwotnym kształcie zostanie uchwalony – będzie stanowiła dowód nieuczciwego działania organów władzy ustawodawczej i wykonawczej. Z kolei, jeśli opinia będzie wtórowała np. niekonstytucyjnym zamysłom polityków, będzie świadczyła nie tylko o nierzetelności i szkodzeniu dobru wspólnemu jakim jest Rzeczpospolita, ale również o możliwym upolitycznieniu organów władzy sądowniczej. Upolitycznienie wymiaru sprawiedliwości jest najmocniejszym przejawem dewastacji demokracji.

Bibliografia

- Brzozowski W., *Niezależność konstytucyjnego organu państwa i jej ochrona*, Warszawa 2016.
- Brzozowski W., *Współdziałanie władz publicznych*, «Państwo i Prawo» 2010, nr 2.
- Grabowski A., Naleziński B., *Konstytucyjne prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu w państwie pozornie praworządnym*, «Państwo i Prawo» 2020, nr 10.
- Gudowska-Natanek E., Mikuli P., Kuca G., *Poland*, [w:] R. Albert, D. Landau, P. Faraguna, S. Drugda (red.), *2020 Global Review of Constitutional Law*.
- Gudowska-Natanek E., *Uchybienie godności urzędu sędziego jako podstawa odpowiedzialności dyscyplinarnej (artykuł recenzyjny)*, «Państwo i Prawo» 2023, nr 3.
- Gudowski J., *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spojrzenie sędziego cywilisty)*, «Przegląd Sądowy» 2015, nr 11–12.
- Kuca G., *Próba wyróżnienia form i reguł współdziałania władz*, [w:] B. Przywora, A. Rogacka-Łukasik, K. Skotnicki (red.), *Z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwie-*

⁴⁷ Zob. B. Stępień-Załużka, *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy w Polsce*, Warszawa 2016, s. 301.

⁴⁸ W. Brzozowski, *Współdziałanie...*, s. 16.

- cze. *Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej*, Częstochowa 2022.
- Mikuli P., Pach M., *Disciplinary liability of judges: The Polish case*, [w:] P. Mikuli, G. Kuca (red.), *Accountability and the Law: Rights, Authority and Transparency of Public Power*, Routledge 2022.
- Piechowiak M., *Komentarz do art. 1 Konstytucji RP*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, t. I, Warszawa 2016.
- Piechowiak M., *Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Aksjologiczne podstawy prawa*, Warszawa 2020.
- Piotrowski R., *Konstytucjonalizm „dobrej zmiany”*, «Państwo i Prawo» 2022, nr 10.
- Sadurski W., *Poland's Constitutional Breakdown*, Oxford 2019.
- Sarnecki P., *Funkcje i struktura parlamentu według nowej Konstytucji*, «Państwo i Prawo» 1997, z. 11–12.
- Skwarcow M., *Status prawny Izby Odpowiedzialności Zawodowej Sądu Najwyższego oraz test bezstronności sędziego – uwagi do ustawy z 9.06.2022 r.*, «Przegląd Sądowy» 2023, nr 1.
- Stępień-Załużka B., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy w Polsce*, Warszawa 2016.
- Szczucki K., *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Tuleja P., *Geneza, rozwój i upadek sądownictwa konstytucyjnego w Polsce*, «Państwo i Prawo» 2022, nr 10.
- Tuleja P., *Ustrojowe znaczenie uchwały SN z 23.01.2020 r.*, «Państwo i Prawo» 2020, nr 10.
- Wróbel W., *Izba Dyscyplinarna jako sąd wyjątkowy w rozumieniu art. 175 ust. 2 Konstytucji RP*, «Palestra» 2019, nr 1–2.